

Araştırma Makalesi • Research Article

The Wealth Tax: A Historical Perspective

Varlık Vergisi: Tarihsel Bir Bakış¹

Osman ÖZTÜRK²

ARTICLE INFO

Article history:

Received: 3 June 2024

Received in revised: 27 June 2024

Accepted: 28 June 2024

Keywords:

Wealth Tax

Inequality in Income and Wealth
Distribution

Turkish Economy

ABSTRACT

In this study, which offers a historical overview of the Wealth Tax, Turkey's financial and economic situation during World War II was evaluated in order to analyze the conditions that first led to the Wealth Tax regulation. In this context, the Turkish army did not actively enter World War II, but the Turkish economy entered this war with all the conditions of a neutral foreign policy. Therefore, first of all, this study concluded that Turkey resorted to all kinds of ordinary and extraordinary policies, both economic and fiscal, in this period, but when these policies were insufficient, the Wealth Tax was necessarily implemented. Secondly, in this study, the legal text of the Wealth Tax, the implementation of the Wealth Tax and the discussions about the Wealth Tax were also analyzed. As a result of this analysis, although the legal text of the Wealth Tax has some deficiencies and some mistakes are made due to the practitioners in some practices, considering the conditions of the period, when the ideological perspective is left aside and the historical data resulting from the implementation of the Wealth Tax are read objectively, It has been concluded that the financial and economic objectives targeted by the tax have been partially achieved, and also, since the subject of the Wealth Tax is wealth and extraordinary gains, the inequality in income and wealth distribution has been partially eliminated by preventing the concentration of wealth, even for a while, with the Wealth Tax.

MAKALE BİLGİSİ

Makale geçmişi:

Başvuru tarihi: 3 Haziran 2024

Düzeltilme tarihi: 27 Haziran 2024

Kabul tarihi: 28 Haziran 2024

Anahtar Kelimeler:

Varlık Vergisi

Gelir ve Servet Dağılımındaki
Eşitsizlik

Türkiye Ekonomisi

ÖZ

Varlık Vergisi'ne tarihsel bir bakış sunan bu çalışma da, ilk olarak Varlık Vergisi düzenlemesine yol açan şartları analiz edebilmek için 2. Dünya Savaşı sırasında Türkiye'nin mali ve ekonomik durumu değerlendirilmiştir. Bu bağlamda Türk ordusu aktif olarak 2. Dünya Savaşı'na girmemiş ancak tarafsız dış politikanın tüm koşullarıyla Türk ekonomisi bu savaşa girmiştir. Dolayısıyla ilk olarak bu çalışma da Türkiye'de bu dönemde hem ekonomik hem mali olarak her türlü olağan ve olağandışı politikalara başvurmuş ancak bu politikaların yetersiz kaması üzerine zorunlu olarak Varlık Vergisi'nin uyguladığı sonucuna varılmıştır. Bununla birlikte ikinci olarak bu çalışmada Varlık Vergisi'nin yasal metni, Varlık Vergisi'nin uygulanması ve Varlık Vergisi hakkında yapılan tartışmaları da analiz edilmiştir. Bu analizle sonucunda, Varlık Vergisi'nin yasal metnin bir takım eksiklikler olsa da ve bir kısım uygulamalarda yine uygulayıcılar sebebiyle hatalar yapılsa da, dönemin şartları göz önüne alındığında, ideolojik perspektif bir tarafa bırakıldığında ve Varlık Vergisi uygulanması sonucu ortaya çıkan tarihsel veriler tarafsız okunduğunda, Varlık Vergisi ile hedeflenen mali ve ekonomik amaçlara kısmen ulaşıldığı ve ayrıca Varlık Vergisi'nin konusunun varlık ve fevkalade kazançlar olması sebebiyle, Varlık Vergisi ile bir dönem olsa da servetin yoğunlaşması engellenerek, gelir ve servet dağılımındaki eşitsizliğin kısmen giderildiği sonucuna varılmıştır.

¹ Bu çalışma, hazırlanmakta olan "Varlık Vergisi: Karşılaştırmalı Analizi, Eşitsizlik Üzerinden İncelenmesi ve Normatif Bir Öneri" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

²Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Ekonomisi, oosmanozturk@gmail.com, ORCID:0000-0001-7963-6527.

GİRİŞ

Devletlerin egemenlik güçlerine dayanarak kamu hizmetlerinin finansmanını sağlamak için ilgili kanunlara dayanarak cebren tahsil ettikleri meblağlar olarak tanımlanabilecek vergiler kamu maliyesinin araçlarından biridir. Bu bağlamda vergiler dönem dönem olağan oldukları gibi olağanüstü nitelikleri de haiz olabilmektedir. Varlık Vergisi de bu anlamda olağanüstü vergilerin en önemli örneklerinden biridir. Çünkü 1939 yılında başlamış ve 1945 yılına kadar sürmüş olan 2. Dünya Savaşı'nın Türkiye üzerindeki olumsuz etkileri altında düzenlenmiş olup, savaşa aktif olarak katılan ve katılmayan birçok ülkede de benzer olağanüstü vergilerin salındığı görülmüştür. Türk ordusu savaşa girmemiş ancak tarafsız dış politikanın tüm koşullarıyla Türk ekonomisi bu savaşa girmiştir. Şöyle ki 2. Dünya Savaşı'na Türkiye aktif olarak katılmamış, katılmamak için önemli siyasi manevralar yapmış olduğu görülmesine rağmen, her an katılacakmış gibi askeri harcamalarını arttırmak durumunda kalmıştır. Bu askeri harcamalar Türk ekonomisini hem doğrudan etkilemiş hem de asker sayısının yaklaşık bir buçuk milyona çıkarılması sebebiyle de genç nüfusun silah altına alınması dolayısıyla üretimin ciddi şekilde düşmesini sağlayarak dolaylı olarak etkilemiştir. Bununla birlikte savaş hem ithalatı hem de ihracatı etkilemiş olup, Türk ekonomisi kaynak kıtlığı sebebiyle gittikçe küçülmüştür. Ayrıca o dönemde özellikle yazılı basında sürekli manşet olduğu üzere, savaş sebebiyle belirli kesimler spekülasyon kazançlar elde etmiş olup, bunların bir kısmı hem kayıt dışı hem de illegal nitelik taşımıştır. Özetle bu şartlar altında Türkiye 1942 yılında Varlık Vergisi uygulamasına gitmiştir. Buna karşın her ne kadar ilgili dönemin şartları altında Varlık Vergisi, olağanüstü bir vergi olarak olağan gibi görünse de hem yasal metni hem uygulamalarıyla o dönemde de ciddi tartışmaların konusu olduğu gibi neredeyse son yıllarda hem basında hem de akademik çevrelerde konu tekrar hortlatılarak tartışma konusu olmuştur. Bu kapsamda bu çalışmada ideolojik perspektif bir tarafa bırakılarak ilk olarak Varlık Vergisi'nin gerekliliğinin analizinin yapılması ve daha sonra Varlık Vergisi'nin uygulanması sonucu ortaya çıkan tarihsel veriler tarafsız okunduğunda Varlık Vergisi ile hedeflenen mali ve ekonomik amaca ulaşıp ulaşılmadığının tartışılması, ayrıca söz konusu değerlendirmeler yapılırken de Varlık Vergisi ile ilgili çeşitli görüşlere yer verilerek çalışmaya derinlik katılması ve nihai olarak Varlık Vergisi literatürüne katkı yapılması amaçlanmıştır.

Bu bağlamda bu çalışmada ilk olarak “Varlık Vergisi Öncesi Türkiye’de Ekonomik ve Mali Durum” başlığı altında Varlık Vergisi’ne giden süreç ve şartlara bir kısım verilerle değinilerek söz konusu dönemin kısaca ekonomik ve mali betimlemesi yapılmaya çalışılacaktır. İkinci olarak “Varlık Vergisi” başlığı altında ilgili düzenlemenin yasal metni ve gerekçesi üzerinde durulacaktır. Son olarak üçüncü bölümde ise “Varlık Vergisi ve Uygulamaları Hakkında Görüş Farklılıkları” başlığı altında Varlık Vergisi ile ilgili çeşitli görüşlere yer verilerek Varlık Vergisi, kendi döneminin şartları da göz önüne alınarak uygulamalarıyla ve üzerinden yapılan tartışmalarıyla birlikte irdelenecektir.

1. 2. DÜNYA SAVAŞI SIRASINDA TÜRKİYE’DE EKONOMİK VE MALİ DURUM

Türkiye, 2. Dünya Savaşı öncesinde ve sırasında dış politika bağlamında genel olarak Almanya ve İtalya'nın izlediği revizyonist politikanın aksine, her ne kadar savaş sonunda Almanya'ya tamamen stratejik olarak savaş ilan etse de, statükocu bir politika izlemiş olup, bunun içinde birçok çift taraflı saldırmazlık ve ticari anlaşma yapmıştır. Dolayısıyla Türkiye fiilen savaşa girmemiş olup, tarafsızlık politikasında başarıya ulaştığı söylenebilir. Buna karşın Türkiye, her ne kadar savaşa girmese de savaşın etkilerini ekonomik olarak hem jeopolitik hem de coğrafi konumu sebebiyle hemen hemen savaşa aktif olarak katılan ülkeler kadar hissetmiştir. Bu bağlamda savaşın yaklaştığı dönemde dış politika yönünden cepheleşmelerin başlaması Türkiye'nin dış ticaretine yansımış, hali hazırda ekonomik sıkıntılar yaşayan ülkenin hem etkin olduğu tarım ürünlerinin pazarını hem de zorunlu tüketim malzemeleri ile yatırım ve ara malı ithalatını ciddi şekilde olumsuz etkilemiştir.

Savaş dönemine girilmesiyle birlikte ise bu ekonomik problemlere artan askeri harcamalar eklenmiş olup, askeri harcamalar Türk ekonomisini hem doğrudan etkilemiş hem de asker sayısının 1.300.000 kişiye çıkarılması sebebiyle de genç nüfusun silah altına alınması dolayısıyla üretimin ciddi şekilde düşmesini sağlayarak dolaylı olarak etkilemiştir (Taşkıran vd., 1998: 60). Dolayısıyla söz

konusu kişilere iâşe ve ibate giderleri düşünüldeğün savunma harcamalarının boyutuna dair daha rahat çıkarım yapılabilir. Bu bağlamda savaş dönemi savunma harcamaları aşğıdaki tabloda gösterilmiştir;

Tablo 1: Savunma Harcamaları (1939-1945) (TL)						
Yıl	Başlangıç Ödenekleri	Öngörülen Toplam Bütçe Gideri	Bütçe Payı (%)	Savunma Harcaması	Gerçekleşen Toplam Bütçe Gideri	Bütçe Payı (%)
1939	101.250.000	261.064.192	38,78	180.948.549	394.424.914	45,88
1940	89.273.640	268.476.321	33,25	302.259.428	546.519.814	55,31
1941	90.726.110	309.740.396	29,29	334.640.245	586.411.550	57,07
1942	115.696.919	394.326.938	29,34	518.890.706	918.509.735	56,49
1943	142.809.402	486.717.349	29,34	568.817.869	1.037.177.802	54,84
1944	544.084.817	952.434.417	57,13	583.020.906	1.082.964.913	53,84
1945	284.177.440	603.404.824	47,10	262.969.808	605.042.262	43,46

Kaynak: Bütçe ve Kesin Hesap Kanunları ile Hazine ve Maliye Bakanlığı Kamu Mali Yönetim ve Dönüşüm Genel Müdürlüğü (Mülga BUMKO) Bütçe Gelir ve Gider Gerçekleşmeleri (1924-2022)

Bu dönemde savunma harcamaları yukarıdaki tablodan da görüleceğii üzere ilgili bütçelerde oranı savaşın başladığı ve bittiğii yıllar sayılmazsa % 53 ile % 57 arasında değışmektedir. Dolayısıyla 2. Dünya Savaşı'nın etkisiyle, 1939 ile 1945 yılları arasında yer alan bütçe harcamalarının yarısından fazlasını savunma harcamaları oluşturmuştur. Söz konusu olağandışı harcamalara olağandışı vergilerle kaynak sağlama çabası dönemsel olarak bakıldığında olağan bir politika olduğunu belirtmek yanlış olmayacaktır.

Bu askeri harcamalar sebebiyle ortaya çıkan kısmi bütçe açığı da genel olarak iç borçlanma yoluyla giderilmeye çalışılmasına rağmen bu yöntemde yetersiz kalmıştır. Bu koşullar altında o günün hükümeti veya tek parti yönetimi birtakım olağanüstü düzenlemelere başvurarak, ilk olarak bu olağanüstü yasal düzenlemelerden biri olarak nitelendirilebilecek olan Milli Korunma Kanununu 3780 sayılı kanunla 18/01/1940 tarihinde kabul edilerek ve 26/01/1940 tarihinde resmi gazetede yayımlayarak, yürürlüğe koymuştur (Milli Korunma Kanunu, 1940). Milli Korunma Kanunu, bir kısım durumlarını ortaya çıkması halinde ekonomiyi regule etme yetkisi veren bir kanundur. Nitekim kanunun birinci maddesinde de bu durumlar: “*Fevkalade hallerde Devletin bünyesini Sat ve Milli Müdafaa bakımından takviye maksadı ile İcra Vekilleri Heyetine, bu konuda gösterilen şekil ve şartlar dairesinde vazife ve salahiyetler verilmiştir. Fevkalade haller şunlardır: A- Umumi ve kısmi seferberlik, B- Devletin bir harbe girmesi ihtimali, C- Türkiye Cumhuriyetini de alakalandıran yabancı devletlerarasındaki harp hali.*” şeklinde ifade edilmiştir. Dolayısıyla bu kanun birinci maddesiyle hükümete o zamanki adıyla İcra Vekilleri Heyeti'ne o dönemde genel veya sınırlı seferberlik, ülkenin savaşa girmesi ve Türkiye Cumhuriyeti'ni de ilgilendiren diğeri devletlerin kendi aralarındaki savaş durumlarında, bir başka deyişle bu sayılan olağanüstü durumlarda devletin ekonomik ve milli savunmasına yönelik karar alma ve kararname çıkarma yetki verilmiştir. Bu kanunun o savaş döneminde devletin ekonomik kararlarına damgasını vurduğu çok rahat söylenebilir. Çünkü bu kanun kapsamında ekonomiye yönelik olarak çıkarılan kararnameler ve alınan kararlar Türkiye'nin savaş dönemi ekonomisine yön vermiştir. Buna karşın Milli Korunma Kanunu kapsamında alınan önlemlerde Türkiye'nin savaş döneminde yaşamış olduğu fiyat artışlarını yani enflasyonist baskıyı, karaborsacılık ve rüşveti engelleyememiş, savaşa girilme ihtimali ile artan savunma harcamalarına da kaynak bulmada çözüm olamamıştır (Akar, 2000: 28-29). Hatta Milli Koruma Kanunu gerekçesinden, her ne kadar ekonominin regülasyonu için çıkarıldığı anlaşılrsa da ve bu sayede savaş koşullarına ayak uydurma amacı taşısı da, söz konusu kanunun maddelerinin dağılımı, özellikle fiyatları kontrol etme yetkisini kullanımındaki istikrarsızlık ve yarattığı dış ticaret olanakları ile feodallerin ve vurguncu kesimin zenginleşmesine sebep olmuştur (Timur, 2001: 200). Bir diğeri anlatımla, eşitsizliğin kaynağı haline geldiğii söylenebilir. Dolayısıyla Milli Korunma Kanunu, en temel amacı olan ekonomiyi düzenlemekten ziyade harp zenginlerinin daha da zenginleşmesine yol açmıştır.

Bununla birlikte savaş döneminde, özellikle yatırım ve ara mallara şiddetle ihtiyacı olan Türkiye'nin ithalatı da gittikçe artan seviyede sekteye uğramış, her ne kadar savaşa girmese de kısmen

dış politikasıyla ilişkili kısmen de ilişkisiz olarak dış ticareti önemli ölçüde bozulmuştur (Akar, 2000: 32). Bu durumda ülke içinde özellikle ithalatla uğraşan tüccarların daha da zenginleşmesine sebep olduğu bir gerçektir. Dolayısıyla bu dönemde savaş ekonomisinden faydalanılarak elde edilen spekülasyon kazançları da ciddi derece artmıştır. Bu tüccarlar ve spekülasyoncularun, bir başka deyişle savaş zenginlerinin, büyük bir kısmı da daha sonra Varlık Vergisi'nin hedef ve mükellefi olacaklardır. Bu kazançlara ilişkin ilgili dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'de 1942 yılında TBMM yaptığı açılış konuşmasında “*Şuursuz bir ticaret havası, haklı sebepleri çok aşan bir pahalılık belası, bugün vatanın ıstırap içinde bulunduruyor. Bu halin umumî harpten doğan, kendi hususi şartlarımızla ilgili olan sebeplerini ve çarelerini Cumhuriyet Hükümeti sizin yüksek nazarlarınıza etrafla serip anlatacağıdır. Eminim ki Millet ve memleketin hayrına olan en isabetli tedbirleri bulacaksınız. Bizim gördüğümüz en tehlikeli hastalık, iki senedenberi, cemiyetimiz içinde Cumhuriyet Hükümetlerini muvaffak etmemek için estirilmiş olan zehirli havadır. Bu zamanda hiç bir memlekette ağır mahzurları olmayan bir tedbir tılsımı yoktur. Milletlerin sıkıntılara mâruz olmaları çaresizdir. Bu devirler, harbe girmiş veya girmemiş memleketlerin hiç birisi için, engin kazançların bulunmaz fırsatları değildirler. İstirabı azaltmak, millet tahammülünü arttırmak, muharebe dışında kalmak ve muharebeye girilirse şerefle ve selâmetle çıkmak için tek çare, resmî vazife sahiplerine ve en başında Cumhuriyet Hükümetine candan yardım etmektir. Bütün eksikleriyle beraber en iyi neticeler, ancak Hükümet tedbirlerinin dikkatli olarak yürütülmesiyle elde edilebilirler. Acı ile hatırlamalıyız ki milletin işe işlerini tanzim etmek yolunda Cumhuriyet Hükümetlerinin sarfettikleri gayretlere, iki senedenberi, cemiyetimiz tarafından hiç yardım edilmemiştir, işte bugün ilk hallolunacak mesele, umumî itimat havasının iade edilmesidir. Bulanık zamanı, bir daha ele geçmez fırsat sayan eski bataklık çiflik ağası, ve elinden gelse teneffüs ettiğimiz havayı ticaret metaı yapmaya yeltenen gözü doymaz vurguncu tüccar ve bütün bu sıkıntıları politika ihtirasları için büyük fırsat sanan ve hangi yabancı milletin hesabına çalıştığı belli olmayan bir kaç politikacı, büyük bir milletin bütün hayatına küstah bir surette kundak koymaya çalışmaktadırlar. Üç, beş yüz kişiyi geçmeyen bu insanların vatana kargı aşikâr olan zararlarını gidermek yolu elbette vardır.*” ifadelerini kullanmış olup, söz konusu ifadelerden de hükümetin bu konuda mücadeleci politikalar üreteceği aşikârdır (TBMM Zabıt Ceridesi, 1942: 4). Varlık Vergisi'nin gerekçelerinden biri de bu politik tavidir.

Bununla birlikte savaş süresince yukarıdan bahsedilen savaş ekonomisi ve tehdidi kaynaklı harcamalar sebebiyle bütçeden oluşan baskının azaltılmasına yönelik finans desteği emisyonla elde edilmeye çalışılmıştır. Faik Ökte bu durumu kitabında “*Harbin psikolojik tesirleri, ithalat eşyası ve iptidai madde darlığı dolayısıyla fiyatlar boyuna yükselme istidadı göstermiş, bu hal en büyük müstehlik olan devletin masraf bütçesini mütemediyen kabartmıştır. Bu kabarma dolayısıyla bütçede hasıl olan açık emisyon yolu ile karşılanmıştır.*” (Ökte, 1951:34) ifadeleri ile açıklamıştır. Bu bağlamda 2. Dünya Savaşı dönemindeki söz konusu genişletici para politikasının dolaşımdaki para miktarına etkisi aşağıdaki tabloda gösterilmiştir;

Yıl	Banknot	Madeni Para	Toplam	Artış Oranı (%)
1939	281.460	26.590	308.050	40,39
1940	403.556	30.244	433.800	40,82
1941	512.473	31.029	543.502	25,29
1942	733.944	31.601	765.545	40,85
1943	802.110	31.554	833.664	8,90
1944	960.834	33.707	994.541	19,29

Kaynak: Küçük İstatistik Yıllığı, 1947: 454

Yukarıdaki tablo incelendiğinde her ne kadar yıllar itibariyle tedavüldeki para arzı artsa da, tedavüldeki para arzının bir önceki yıla göre artış oranı, 1942 yılından itibaren düşmeye başlamıştır. Ancak emisyon tercihinin ekonomide en büyük sonucu enflasyondur. Bu bağlamda Türkiye ekonomisi savaş yıllarında ciddi bir enflasyon baskısıyla da mücadele etmek zorunda kalmıştır.

Özellikle savaş dönemlerinde bütçe giderlerinin en temel ve en önemli finansman kaynağı vergi gelirleridir. Bu bağlamda hem enflasyonist baskının azaltılması hem de savaş döneminde artan savunma harcamalarına kaynak bulmak adına uygulanan vergi politikası sonuçlarına bakıldığında ise; bu dönemde yukarıda bahsedilen bütçe açıklarına kaynak yaratabilmek için olağandışı vergilere başvurulduğu gibi daha önce uygulanmasına başlanan istisnai ya da dönemsel hatta olağandışı olarak nitelendirilebilecek bir kısım vergilerinde uygulanmasına devam edilmiştir. Bahsedilen bu vergi politikası sonucunda savaş yıllarında ortaya çıkan vergi ve diğer gelirler ile bütçe payları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir;

Yıl	Bütçe Geliri				GSYH	Vergi Gelirlerinin GSYH'a Oranı (%)
	Vergi Gelirleri	Vergi Dışı Normal Gelirler	Özel Gelirler ve Fonlar	Toplam Gelir		
1939	240,7	11,7	135,8	388,2	4.043,7	5,95
1940	272,0	13,1	267,1	552,2	4.716,9	5,77
1941	350,3	16,6	285,3	652,2	5.871,7	5,97
1942	751,0	45,4	187,4	983,8	12.142,7	6,18
1943	839,8	28,2	170,5	1.038,5	18.084,9	4,64
1944	853,0	34,2	192,0	1.079,2	13.097,8	6,51
1945	580,0	23,8	60,1	663,9	10.719,8	5,41

Kaynak: Kesin Hesap Kanunları ve Hazine ve Maliye Bakanlığı Kamu Mali Yönetim ve Dönüşüm Genel Müdürlüğü (Mülga BUMKO) Bütçe Gelir ve Gider Gerçekleşmeleri (1924-2022).

1939 yılında genel bütçe gelirlerinin % 62'si, 1940 yılında genel bütçe gelirlerinin % 49'u, 1941 yılında % 53'ü, 1942 yılında % 76'sı, 1943 yılında % 81'i, 1944 yılında % 79'u ve son olarak 1945 yılında % 87'si vergi gelirlerinden oluşmaktadır. Bir başka deyişle, yukarıdaki tablodan görüleceği üzere, 1939-1945 arası dönemde bütçe gelirlerinin içinde vergi gelirlerinin oranı 1942 yılına kadar ortalama olarak yaklaşık % 50 civarındayken, 1942 yılında % 76,3'e yükselmiş olup, bu oran 1945 yılına % 87,4'e kadar çıkmıştır. Söz konusu artışı en büyük pay olağandışı vergiler olup, olağandışı vergilerin uygulanmaması durumunda bütçenin çok ciddi açık vereceği görülmüştür. Ayrıca Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'daki artış dikkate alındığında Vergi Gelirler/GSYH formülü ile ifade edilen toplam vergi yükünde ciddi bir değişiklik olmadığı da gözlemlenebilmektedir. Bununla birlikte savaş döneminde tüm yılların ortalama vergi yükü % 5,78'dir. Daha sonra detaylı inceleyeceğimiz üzere söz konusu vergi yükünden olağandışı vergileri çıkarınca oransal olarak dolaylı vergilerin payı doğrudan vergilere kıyasla daha yüksektir. Bunun anlamı geliri yüksek olanların kamu finansmanına katkısı, geliri az olanlara göre daha azdır.

Yukarıda tablodaki vergi gelirlerinin 1942 yılından sonra artmasının sebebi ise Varlık Vergisi düzenleme ve uygulamasıdır. Ancak bu düzenlemeye ilişkin ayrıntılı irdeleme çalışmanın ilerleyen bölümünde yapılacağından burada ayrıntısına inilmeyecektir. Bununla birlikte, 1942 yılına kadar devletin vergi gelirleri içerisinde sınıflandırmaya kabaca bakıldığında 1939-1943 yıllarında toplanan vergi gelirlerinin konuları itibariyle dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir;

Yıl	Gelirden Alınan Vergiler	Servetten Alınan Vergiler	Mal ve Hizmetlerden Alınan Vergiler	Dış Ticaretten Alınan Vergiler	Kaldırılan Vergi Artıkları	Toplam Vergi Gelirleri
1939	70,00	16,10	109,20	45,40		240,70
1940	91,60	16,30	136,70	27,30	0,10	272,00
1941	112,50	25,00	163,50	49,30		350,30
1942	145,90	302,30	217,50	85,00	0,30	751,00
1943	276,60	78,00	378,70	106,50		839,80

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı Kamu Mali Yönetim ve Dönüşüm Genel Müdürlüğü (Mülga BUMKO) Bütçe Gelir ve Gider Gerçekleşmeleri Verileri (1924-2022).

Yukarıdaki tablo incelendiğinde, 1942 yılı hariç her yıl vergi gelirlerinin en az % 60'ı y harcama vergileri gelirlerinden oluşmakta olup servet üzerinden alınan vergi gelirleri 1942 yılına kadar hep % 10 altında ve azalan bir seyir izlemiştir. Dolayısıyla, 1942 yılında uygulanan ve servet vergilerinin içerisinde yer alan Varlık Vergisi'nin olmadığı durumda, doğrudan vergilerin vergi gelirleri içerisinde payı çok daha az seviyede olup, 1942 yılı dışındaki tüm yıllarda dolaylı vergilerin ağırlığı ciddi seviyededir. Hatta devlet, savaş döneminde bir kısım olağandışı dolaylı vergiyi de yürürlüğe sokmuştur. Dolayısıyla Türkiye, savaş döneminde vergilerinin büyük bir kısmını harcama vergilerinden elde etmiş olup, savaş döneminde harcamalarına finansman yaratabilmek adına dolaylı vergilere de sığınacak alanı kalmamıştır.

Sonuç olarak çoğunluğu savunma harcamalarından oluşan kamu harcamaları için iç ve dış borçlanmalar dahil vergi dışı gelirler ile hem olağan hem olağandışı vergi gelirleri yetersiz kalmış olup, Varlık Vergisi'nin aslında zorunlu bir ihtiyaçtan doğmuştur.

2. VARLIK VERGİSİ

12/11/1942 tarih ve 5255 sayılı Resmi Gazete ile yayımlanıp yürürlüğe giren 4305 sayılı Varlık Vergisi Hakkındaki Kanun 11/11/1942 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilmiştir (Varlık Vergisi Hakkındaki Kanun, 1942). İlk olarak Varlık Vergisi düzenlemesinin yasal gerekçesine bakıldığında, söz konusu kanunun kabul edildiği tarihte düzenlenen “TBMM Zabıt Ceridesi” irdelendiğinde Varlık Vergisi düzenlemesinin gerekçelerini Şükrü Saraçoğlu'nun zabıt altına alınan o gün ki konuşmasında bulunmaktadır (TBMM Zabıt Ceridesi, 1942: 21–22). O zamanki hükümetin Başbakanı olan Şükrü Saraçoğlu Varlık Vergisi hakkındaki kanun TBMM tarafından oyalamaya sunulmadan önceki 11/11/1942 tarihli konuşmasında ilk olarak Türkiye'nin ekonomik durumunu kısaca açıklayarak Varlık Vergisi kanun gerekçesi ve kısaca içeriği olarak şu ifadeleri kullanmıştır: “*Alelûmum eşya fiyatlarının bugünkü delice artışında filvaki istihsal azlığının, ithalât noksanının, yanlış tedbirlerin bilhassa doymak bilmeyen hırsın ve ihtikârın geniş hisseleri vardır. Fakat bütün bunların tesiri kadar diğer bir vaktia vardır ki o da tedavüldeki Türk parasının mütemadiyen artması ve 700 milyona çok yaklaşmış olmasıdır. Nispeten ufak dertlere ilâç aranırken bu büyük yarayı ihmal etmek bittabi doğru olmazdı. Onun için diğer işlerle beraber bütün dikkat ve ihtimamımızı bu yara üstünde toplamağı ve bir ilâç bulmayı en önde gelen bir vazife saydık. Bu iş için tek yol tedavüle çıkan paranın bir kısmını vergi olarak geri çekmekten ibarettir ve bu geri alış başlıca harp yıllarında çok para kazanmış olanlardan yapılmalıdır ve yalnız bir defaya mahsus olarak alınmalıdır. Bu mülâhazalara binaen bu iş için bir kanun lâyihası hazırlamak zaruretini duyduk...*

...Bu kanun ile takip ettiğimiz hedef tedavüldeki paraları azaltmak ve memleket ihtiyaçlarımıza karşılık hazırlamaktır. Bu böyle olmakla beraber bu kanunun tatbikinden, Türk parasının kıymetlenmesi, muhtekirler üzerinde toplanan halk buğzunun silinmesi, vergileri önlemek için bizzarure satışa çıkarılacak malların fiyatlarında bir itidal husule getirmesi gibi tâli faydaların tahassül etmesi de imkân haricinde addedilemez.”

Başbakan Saraçoğlu'nun ifadesinde görüleceği üzere Varlık Vergisi Hakkındaki Kanunu'nun aslında üç temel amacı vardır. Bunlardan ilki tedavüldeki paranın toplanması ve bu yolla enflasyonla mücadele edilmesidir. İkincisi, İkinci Dünya Savaşı nedeniyle bozulan dış ve iç ticaretin etkilerini mümkün olduğunca azaltılarak artan başta savunma olmak üzere kamu harcamalarının finansmanı ve son olarak savaş ekonomisinden faydalanarak aşırı zenginleşen spekülâtörlerin yani savaş zenginlerinin vergilendirilmesi şeklinde özetlenebilir.

Varlık Vergisi hakkındaki kanunun madde bazında içeriği irdelendiğinde ise bu kanun on yedi maddeden oluşmakta olup, konusu servet ve kazanç sahiplerinin fevkalade kazançlarıdır. Bu vergi bir defaya mahsus olup mükellefleri kısaca tüccar, emlak sahipleri ve büyük çiftçilerdir. Dolayısıyla Varlık Vergisi bu sayılan mükelleflerin fevkalade servet ve kazançlarından bir defaya mahsus olarak alınacaktır. Varlık Vergisi'nin mükelleflerine ilişkin gerekçeyi Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun kanunun kabul edildiği güne ilişkin TBMM Zabıt Ceridesi'nde yer alan “*...Harp yıllarında en çok parayı*

tüccarlar kazandığı için bu varlık vergisinin en büyük yükünü bittabi onlar taşıyacaktı. Esasen nevilere, sınıflara ve zümrelere ayrılmış bulunan ve verdikleri vergi ve yaptıkları iş malûm olan bu sınıf mensupları hakkında kazandıkları paraların komisyonca takdir edilen bir kısmını vergi olarak istemekte tereddüt duymuyoruz... Bu vergi için ikinci matrahımız hanlar, hamamlar, apartmanlardır. Bunların sahipleri bu vergi ile mükellef kılınmıştır. Üçüncü matrah büyük çiftçilerdir, büyük çiftçiden kasıt 500 lirayı hiçbir işine halel getirmeden verebilecek çiftçidir.” şeklindeki ifadesinde buluyoruz (TBMM Zabıt Ceridesi, 1942: 22). Ancak söz konusu mükelleflerin tüm kazançları Varlık Vergisi'nin konusu oluşturmayıp 500 lira³ olarak belirlenen genel bir tutar hem tüccar hem de büyük çiftçiler⁴ için istisna haddi olarak belirlenmiş olup, bu tutar üzerinde kazanç elde edenler Varlık Vergisi mükellefi olacaklardır. Bunun birlikte gayrimenkul sermaye iradı elde edenlere de 2.500 lira tutarında istisna haddi belirlenerek bu tutar üzerinde bir gayrimenkul sermaye iradı elde edenler mükellef olacaklardır.

Varlık Vergisi'nin matrahı ve miktarını en büyük mülkiye memurunun başkanlığında maliyeyi temsilen defterdar veya mal müdürleri ile belediye ve ticaret odalarının kendi üyeleri arasından seçeceği ikişer kişiden oluşan komisyonlar tarafından tespit ve tayin edilecektir. Bu komisyonlar tarafından verilen kararlar da kesin olup, kararlara karşı mükerrerlik iddiası dışında itiraz mümkün değildir. Dolayısıyla yargı yolu da kapalıdır. Bu durum uygulamada birçok sıkıntıyı beraber getirmiş olup, alınan kararların hukuksuz, tarafsız ve haksız olup olmadığına ilişkin denetimden yoksun bırakılması anlamına da gelmekte olup, bünyesinde birçok tartışmaya yer vermiştir. Buna karşın her ne kadar kanunda yer almasa da daha sonra mükerrerlikle itirazı ile birlikte maddi hataya yönelik bir talimatname hazırlanmış ve Bakanlıkça tasdik edilmiştir (Ökte, 1951: 106). Bununla birlikte, günümüze kadar gelen Varlık Vergisi'nin uygulamalarına ve mevzuatına ilişkin tartışmaların çoğunun alt metninin kaynağı bu madde ve bu madde dolayısıyla tanınan geniş yetkidir. Ayrıca kanunda varlık vergilerinin tespit ve ilanı da 15 gün ile sınırlandırılmıştır ki bu süre normal şartlarda komisyonların Varlık Vergisi mükelleflerinin mal varlığı ve değerine ilişkin tespitlerin yapılması için yeterli bir süre olmadığı gibi mükelleflerini tespiti dahi o zamanki teknoloji düşünüldüğünde neredeyse imkânsızdır. Dolayısıyla mükellef tespitlerinde hata olabileceği gibi tespit edilemeyen birçok mükellefde haksız bir şekilde Varlık Vergisi ödemediği de muhakkaktır. Şükrü Saraçoğlu yine 11/11/1942 tarihli konuşmasında belirlenen bu 15 günlük sürenin gerekçesi içinde “...Bu verginin tespiti ve tahsili için zaman geniş olarak bırakılmamıştır. Çünkü bu işi, para kuvvetiyle suiistimallere yol açılmasından ve her çeşit tezvirden korumak yolunu tutmayı hayırlı bulduk. Onun için zamanı dar tuttuk. Bu sebeplerle vergilerin tespit ve ilanı için 15 gün koyduk...” ifadesini kullanmıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 1942: 22).

Yine kanuna göre mükelleflerde 15 gün içinde tespit ve tayin olunan söz konusu vergileri 15 gün içinde ödemek durumunda olup, bu süre ancak ilk hafta için %1, ikinci hafta için % 2 olmak üzere toplamda iki hafta uzatılabilir. Ayrıca bu sürede mahallin en büyük mal memuruna da ihtiyati haciz koyma yetkisi verilmiştir. Kanun belirtilen süreler için Varlık Vergisi, ilgili mükellefler tarafından ödenmemesi durumunda ise hem Tahsili Emval kanununa göre gerekli işlemler yapılacağı hem de borçlarının tamamını ödeyinceye kadar ülkenin herhangi bir yerinde fiziksel durumlarına ve yeteneklerine göre askeri mahiyette olmayan kamu hizmetlerinde veya belediye hizmetlerinde çalıştırılabilecekleri hüküm altına alınmıştır. Bu durumda çalıştırılanların hak ettikleri ücretlerin yarısı Varlık Vergisi borçlarından mahsup edileceği de belirtilmiştir. Ayrıca, Bakanlar Kurulu tarafından alınan 07 Ocak 1943 tarih ve 19288 sayılı Bakanlar Kurulu kararı sonucunda, 12 Ocak 1943 tarihinde “4305 numaralı Varlık Vergisi Kanununun çalışma mecburiyetine dair hükümleri ihtiva eden 12 ve 13 üncü maddelerinin tatbik sureti hakkında” bir talimatname hakkında kararname yayımlanmıştır (Çalışma Mecburiyeti Talimatnamesi, 1943: 4258-4259.). Bu talimatname de genel olarak kimlerin çalışma mecburiyetine tabii olacağı düzenlenmiştir. Yine de görüldüğü üzere çalışma koşulları dahil bu hükmün uygulanma şekli gibi birçok hususun ucu açık bırakılması sebebiyle uygulamadan kaynaklı

³ Söz konusu tutar kanun maddelerinde açıkça geçmeyip, Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun 11/11/1942 tarihli TBMM Zabıt Ceridesi'nde yer alan ifadesinde geçmektedir.

⁴ Varlık Vergisi Hakkındaki Kanun'un 6'ncı maddesine göre çiftçiler için tespit edilecek vergi miktarlarında varlığının % 5'ini geçemeyecektir.

birçok tartışma ve eleştiri söz konusu olmuştur. Son olarak ilgili verginin tahsili içinde beş yıllık zamanaşımı belirlenmiştir.

Daha sonra 04/01/1943 tarih ve 4350 sayılı kanun muvakkat (geçici) 6'ncı madde eklenerek Varlık Vergisi, tanzim olunacak kâr ve zarar hesabında zarar sütununa kaydolunamayacağı hüküm altına alınmıştır (Kazanç Vergisi Kanunu'na ek madde, 1943: 4239). Yine 17/09/1943 tarih ve 4501 sayılı kanunla vergilerini ödeyemeyecekleri tahakkuk eden hizmet erbabıyla gündelik gayrisafi kazançları üzerinden kazanç vergisine tabi mükelleflerin tahsil edilmemiş bulunan borçlarını terkine Maliye Bakanlığına yetki tanınmıştır (Varlık Vergisi Kanununa Ek Kanun, 1943: 5837).

Son olarak 15/03/1944 tarih ve 4350 sayılı "Varlık Vergisi Bakayasının Terkinine Dair Kanun" ile tarih edilmiş olan vergilerin henüz tahsil edilmemiş bulunan bakiyeleri terkin edilmiştir olup, bu tarihten itibaren Varlık Vergisi uygulaması fiilen son bulmuştur (Varlık Vergisi Bakayasının Terkinine Dair Kanun, 1944: 6613). Dolayısıyla Varlık Vergisi yaklaşık 16 ay uygulanmış olup, sonuçları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir;

Yıl	Tahsilat	Servet Vergisi	Servet Vergisi İçindeki Payı	Toplam Vergi Geliri	Toplam Vergi Geliri İçindeki Payı	Toplam Vergi Gelirinin GSYH'ye oranı (%)	Varlık Vergisi Gelirinin GSYH'ye oranı (%)
1942	270.348.929	302.300.000	89,43	751.000.000	36	12,11	4,36
1943	47.161.196	78.000.000	60,46	839.800.000	5,62	9,09	0,51

Kaynak: Kesin Hesap Kanunları, Vergi Gelirleri için ise Hazine ve Maliye Bakanlığı Kamu Mali Yönetim ve Dönüşüm Genel Müdürlüğü (Mülga BUMKO) Bütçe Gelir ve Gider Gerçekleşmeleri Verileri (1924-2022).

Yukarıda yer alan tabloda görüleceği üzere 1942 yılında 270.348.949-TL ve 1943 yılında ise 47.161.196-TL olmak üzere toplamda 317.510.125 TL Varlık Vergisi tahsil edilmiştir. Tahsilat miktarları 1942 yılında toplam bütçe gelirinin %27,5'ine, toplam vergi gelirinin % 36'sına ve servet vergilerinin ise % 89,43'üne karşılık gelmektedir. Bu durumda, eğer bütçeden Varlık Vergisi çıkarılması durumunda, bütçenin açık vereceği ve toplam vergi geliri kaynağının % 36'sından mahrum kalacağı ortaya çıkmaktadır. Bu bakımdan Varlık Vergisi Türkiye için ciddi bir finansman kaynağı olmuş ve dönemin özellikle savunma harcamaları altında ezilen bütçenin kısa sürede olsa rahatlamasını sağlamıştır. Bununla birlikte bu çalışmada da Tablo-15'te yer alan GSYH miktarlarına 1942 ve 1943 yıllarında tahsil edilen Varlık Vergisi miktarları oranlandığından yukarıdaki tablodan görüleceği üzere özellikle 1942 yılında % 4,36 çıkmaktadır. Bu bağlamda eğer ilgili yılda Varlık Vergisi salınmasaydı sadece bütçe de açık verilemeyecek olup, GSYH'deki artışa rağmen dolaysız vergilerin dolaylı vergilere kıyasla etkin olmaması nedeniyle özellik varlık kesim ile yüksek gelir eden vergi gruplarının vergi yükündeki azalış eşitsizliğin daha da artmasına neden olacaktır. Ancak Varlık Vergisi özel kesimden kamu kesime aktarılan kaynakta azalmayı telafi ederek, gelir ve servet dağılımında adaleti sağlayan dolaysız bir vergi olarak söz konusu dağılımlardaki eşitsizliği artmasına set çekmiştir.

3. VARLIK VERGİSİ VE UYGULAMALARI HAKKINDA GÖRÜŞ FARKLILIKLARI

Varlık Vergisi uygulanmaya başlandığı 11/11/1942 yılında itibaren gerek mevzuatı gerekse uygulamaları hem basında hem siyasette hem de akademik çevrelerce defalarca tartışılmış olup, günümüzde dahi hala tartışılmaktadır. Buna karşın bu çalışmada Varlık Vergisi üzerine yapılan tartışmalara ilişkin konunun dağılmaması adına başta bizzat Varlık Vergisi uygulamalarının şahit ve uygulayıcıları olan Faik ÖKTE ve Cahit Kayra olmak üzere çeşitli ama sınırlı olmak üzere yazarlar üzerinde durularak daha sonra kendi değerlendirmemize yer verilecektir.

İstanbul Eski Defterdarı Faik Ökte Varlık Vergisi Hakkında Kanun'un yürürlüğe girmesinde olmasa da uygulamasında başında sonuna kadar yer almış olup, en önemli aktörlerden birisidir. Bunu

kendisi de yazmış olduğu “Varlık Vergisi Faciası”⁵ isimli kitabında “...Ben verginin tahakkuk ve tahsilinde birinci plânda vazife aldım. Kanun yapılırken merkezle temasta idim. Tahakkukta büyük mükellefleri vergilendiren birinci komisyonda mâliyeyi temsil ettim. Vazifem dolayısıyla ikinci ve üçüncü komisyonların mesaisini sağladım. Tahsilde vergisi 50 binden yukarı olan mükellefleri şahsen ben takip ettim; bunların vergilerini yatırttum. Vergisi bu hadden aşağı olan mükellefleri şubelerdeki müfettişler takip ederdi. Bu müfettişler merkezde bir müfettişe bağlı idi. O da benimle beraber çalışırdı. İşbirliğini bu suretle sağlamıştık. Mükerrerlik, maddî hata istidaları bana verilir, benim vasıtamla merkeze intikal eder, cevaplan benim imzama alâkalılara tebliğ edilirdi. Böylelikle bu servisin bütün muhabere ve muamelâtına hakimdim. Ecnebi vergileri üzerinde tenziller yapan heyetin mesaisi müfettiş raporlarına istinat ederdi. Bu tetkik sonunda verilen kararlara müsteniden şubelere gönderilen tecil emirlerini ben imza ederdim...” şeklinde ifade etmiştir (Ökte, 1951: 14). Buna karşın anlaşılabilir bir şekilde kitabının birçok yerinde bu verginin siyaset kaynaklı ortaya çıktığı, uygulayıcıların bunda bir rolü olmadığını, memleketin Varlık Vergisi’ni gibi ucubeleri ortaya çıkaracak siyasi adamlar olduğunu ifade etmiştir (Ökte, 1951: 13-14). Hatta kitapta yer alan anekdotun bir kısmı “...Benim bildiğim, oyuncu attığı zarın icabını korkmadan oynamalıdır; aksi takdirde kaybetmeye mahkumdur. Varlık Vergisi hilmüşefkatla tatbik edilemeyecek bir ucube idi. Biz tatbikatçılar piyeste yazılanı oynadık...” şeklindedir (Ökte, 1951: 64). Varlık Vergisinin sadece yasal metni tartışma konusu olduğunda Faik Ökte’nin haklılık payının olmaması mümkün değildir. Ancak Varlık Vergisi sadece yasal metnin yüzünden değil daha çok uygulamaları sebebiyle tartışmaların ana odağı haline gelmiştir. Yani piyesin konusu verilmiş ama içeriği uygulamalarla doldurulmuş olduğu da bir gerçektir. Dolayısıyla Varlık Vergisi’nin en önemli saç ayaklarından biri olan komisyonlarda görev almış, bu görevini ve diğer görevlerini kitabının birçok bölümünde dile getirmiş birinin yasal metin ve siyasiler üzerine bu serzenişte bulunması gariptir. Kaldı ki Faik Ökte’nin kendisi uygulamalar sırasında ortaya çıkan birçok aksaklık ve hatayı düzeltmiştir. Örneğin Eşref Sami Ölçer’in vergisi cetvele yazılırken 1.500 yerine 15.000 lira olarak geçirilmiş olup, Faik Ökte bu durum karşısında Eşref Sami Ölçer’den vergiyi 1.500 lira olarak tahsil ettirmiş ve geri kalan kısmı terkine kadar beklettirmiştir (Ökte, 1951: 105).

Buna karşın uygulamaların tek sorumlusu Faik Ökte’nin olmadığı kurulan birçok komisyon ile komisyonların hazırladığı cetvellere dış müdahaleler ve kişisel husumetlerinde güdülmesi çok kuvvetli olduğundan birçok sorumlu kişinin bu uygulamalarda imzası olduğu da açıktır. Yine de Faik Ökte’nin kendisinin de ifade ettiği üzere seyyarlara ve hizmet erbaplarına vergi tarh edilmesi gibi aksaklıklar veya usulsüz uygulamalarını dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’ye anlatarak cetveller asılmadan bu duruma engel olmak gibi bir şansı olmasına rağmen bu durumu anlatmaması karşısındaki pişmanlığını belirtmesi de Varlık Vergisine ilişkin olmaması gereken uygulamaları ilişkin sessizliği ayrıca eleştiri konusudur (Ökte, 1951: 103-104).

Yukarıda anlatılanlara karşın tarhiyatlar konusunda ölçsüz olarak da nitelediği kendi ifadesiyle ucube Varlık Vergisi’ne ilişkin Faik Ökte kitabında Varlık Vergisinde şoven milliyetçiliğin, ırkçılığın damgası olduğunu da ifade etmekten çekinmemiştir ki, bu ifadesi daha sonra bazı akademisyen ve yazarlar tarafından desteklenmiştir (Ökte, 1951: 201).

Bu bağlamda Varlık Vergisi’ni tek parti yönetimin gayrimüslimleri Türkleştirme aracı olarak kullandığını ve azınlıklara(gayrimüslimlere) haksızlık yapıldığının vurgulayan Ayhan Akar’da bu düşüncesini“...Türkiye’de milli devletin kuruluş aşamasında toplumsal hayatın her alanını Türkleştirme çabaları, aynı anda ve kaçınılmaz olarak “azınlık karşıtı” politikalar bütünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir milli devlette “biz”in ve “diğer”lerinin kimlerden oluştuğu veya hangi kriterler yardımıyla tarif edildiği, o ülkede hakim olan milliyetçilik anlayışının ipuçlarını verdiği gibi; aynı zamanda “millet”in yegâne temsilcisi olma iddiasındaki hakim siyasi kadro ile azınlıklar arasındaki

⁵Varlık Vergisine ilişkin İstanbul Eski Defterdarı Faik Ökte’nin Varlık Vergisine ilişkin görüşleri 1947 yılında tamamlayıp 1951 yılında yayınlamış oldu “Varlık Vergisi Faciası” adlı kitabında yer almakta olup, söz konusu kitaptaki veriler daha sonra Varlık Vergisi hakkında araştırma yapan ve makale veya kitap yazan birçok yazar tarafından aynı görüşlerde olmasalar dahi kullanılmıştır. Dolayısıyla Varlık Vergisine ilişkin Faik Ökte’nin kitabı içerdiği veriler bakımında bu konuda en önemli başvuru kaynağı niteliğindedir. Bu sebeple de çalışmanın bu bölümünde en çok onun görüş ve yazdıkları üzerinde durulmuştur.

gerilim hattının ana eksenini belirler. 1942–1944 yılları arasında uygulanmış olan Varlık Vergisi Kanunu da bu gerilim hattını anlamak için uygun bir örnek teşkil etmektedir.” şeklinde ifade etmiştir (Aktar, 1996: 99).

Buna karşın Cahit Kayra varlıklarıyla orantılı olarak gayrimüslimlere olduğu kadar Türklere de tarh edilen varlık vergisine ilişkin, her iki tarafa da bir kısım yanlışlıklar olabileceğini “*Büyük servet ve sermaye sahipleri olduğuna inanılanlar için büyük vergiler tarh edilmiştir. Bu konuda kişisel yanlışlıklar da yapılmış olabilir. Bunların içinde gayrimüslimler olduğu kadar Türkler de vardır. Başta Avukat İbrahim Âli ve Fuat Baban olduğu halde, bazı büyük çiftlik sahiplerine, benim bildiğim B.H.G. ve T.A. gibi mükelleflere, benzeri gayrimüslimlere tarh edilenler büyüklüğünde vergiler salınmıştır.*” şeklinde ifade etmiştir (Kayra, 2011: 182-183). Ayrıca Cahit Kayra söz konusu ifadesini salınan ve tahsil edilen vergiler ve mükellef başına düşen vergiler kıyaslama yoluna giderek hem Müslüman başına daha fazla vergi düştüğüne hem de salınan vergilerin tahsilatları açısından müslümanlarda tüm vergilerine ödenmediği sonucuna vararak desteklemiştir (Kayra, 2011: 182-184). Kayra, miktar olarak gayrimüslimlere daha fazla vergi tarh edilmesini de İstanbul’daki iş hayatının % 83’ü kentin yarı nüfusundan azını oluşturan yabancıların ve gayrimüslimlerin buna karşın % 13’ü o nüfusun yarısından fazlasına sahip olan Türklerin elinde olmasıyla açıklamıştır (Kayra, 2011: 188). Bununla birlikte Kayra, Faik Ökte’nin Ankara tarafından gayrimüslimlerin beş veya on kat gibi daha ağır vergilendirilmek istendiği ve neredeyse hedef alındığına ilişkin ispatlamaya dair kullanmış olduğu rakamları eleştirerek bariz ve bilinçli hesaplama yanlışlıkları yapıldığı iddia etmiş olup, aynı konuda söz konusu rakamları aynı şekilde yorumlayan Ayhan Aktar’ı da eleştirmiştir (Kayra, 2011: 193-194). Ayrıca Kayra, Faik Ökte’nin kitabında yer alan hikâyeleri kullanarak Varlık Vergisi’ni özellikle gayrimüslimler üzerinden eleştirenlere “*Avrupa’nın bütün uygar ülkelerinde Yahudiler öldürülürken 6 milyon kadar olduğunu hatırlatırım. Türkiye’de bir tek Yahudi’nin burnu kanatılmamıştır. Aksine Türkiye, kaçabilenlere kol kanat germiştir. Türkiye Filistin’e göç eden 35.000 Yahudi’ye ev sahipliği etmiştir. Aynı tarihlerde Türk diplomatlar Fransa’da, Rodos’ta yüzlerce Yahudi’yi Almanların elinden alarak Türkiye’ye getirmişlerdir.*” şeklinde cevap vermiştir (Kayra, 2011: 239).

Yine Şevket Süreyya Aydemir Varlık Vergisi’nin çıktığı dönemde sermaye sahipleri, bir başka deyişle varlık sahiplerinin çoğunun gayrimüslimlerden oluştuğunu “İkinci Adam kitabında yer alan “*Bir gün evime Prof. Avram Galanti geldi... Söz tabii gene varlık vergisi yakınmalarına geldi.*

-*Siz koyunun postunu keseceğinize, koyunun kendisini kesiyorsunuz! Şeklinde hoş ve pratik benzetişlerle, sermayenin zedelenmemesini savunuyordu. Kendisine düşen büyük vergiyi de tamamen ödemişti. Fakat ben işi başka bir yönden ele aldım:*

- *Galanti Efendi, dedim, siz tarihçisiniz, işi şöyle almalısınız: Biz Türkler asırlardan beri bin bir harpte, bin bir cephede kan dökmekten, askerlik etmekten, ticarete, sanayiye, para ve sermaye biriktirmeye vakit bulamadık. Sizler, yani bütün azınlıklar ise bunları yaptınız. Biz sizi savaşımlardan korduk. Siz orduya asker vermediniz. Hatta bir takım yollarla vergi de vermediniz. Ticareti, sanayi, ithalat ve ihracatı, para ve sermayeyi ellerinizde topladınız. Bu işler, bizim asırlarca döktüğümüz kanlar pahasına ve hele Tanzimat’tan sonra münhasıran siz azınlıkların ellerinde toplanan imkânları kollamak için oldu. Tanzimat Fermanı bile, bizleri bu savaşımlardan kurtarmak için değil, sizlerin mal, can emniyetinizi korumak gerekçesiyle ilan olundu. Bu bizim asırlarca dökülen kanımızla sizin bu sefer vereceğiniz bir iki yüz milyon kâğıt liralık varlık verginizi karşılaştırırsak ve buna hatta bir kan vergisi dersek, hesaplaşmamız acaba çok zalimane olur mu ne dersiniz? İsterseniz bizim dökülen kanlarımız ve sonu gelmez askerlik emeklerimizle sizin şu bir avuç vergi fazlanızı karşılaştıracağımıza, sizin biriken servetlerinizle bizim biriken kan ve askerlik haklarımızı teraziye koyarak hesaplaşalım. Eğer biz haksız çıkarsak, vergileriniz silinsin. Ne dersiniz?...”* anekdotla ifade etmiştir (Aydemir, 2008: 235-236).

Varlık Vergisi’ne ilişkin yukarıda yer verilen çeşitli fikirleri irdelendiğinde görüleceği üzere Varlık Vergisi uygulanmaya başlandığı 1942 yılından günümüze kadar birçok açıdan tartışmaya konu olmuş, söz konusu tartışmaların ana temalarına yukarıda yer verilmiştir. Bununla birlikte çalışmanın ikinci bölümünde yer verilen Varlık Vergisi’nin uygulanmaya başlandığı dönemdeki Türkiye’nin mali

ve ekonomik durumunu göz önüne alındığında Varlık Vergisi gibi olağanüstü bir vergiye ihtiyaç olduğu çok açıktır. Buna karşın yukarıdaki eleştirilerin dışında bazı makalelerde Varlık Vergisi yerine Gelir Vergisi'ni yürürlüğe girmesinin daha doğru olacağını belirtilmiş olup, söz konusu dönemde üzerinden uzun bir süre çalışma ve ciddi bir vergi tekniği isteyen bir Gelir Vergisi ile arzu edilen amaca ulaşılmasının imkânsız olduğunu orta seviye matematik bilgisiyle herkes farkına varabilir. Kaldı ki iki vergi nitelikleri itibarıyla de birbirinden çok farklıdır. Bununla birlikte Varlık Vergisi'nin yasal metninde yargı yolunun ve mükerrerlik dışında itirazın olmaması, ilan ve ödeme süresinin 15 gün ile sınırlanması (toplamda faiziyle birlikte 1 Ay), matraha uygulanacak vergi oranlarının belirtilmemesi, komisyonların yetkilerinin sınırlarının çizilmemesi gibi birçok madde eleştiriye açıktır. Ancak belirtildiği gibi hem ilk başta kanunda belirtilmese de bir kısım talimat ve emirler daha sonra eksik husuların bir kısmının giderilmesi sayesinde Varlık Vergisi mevzuat bakımından bir nebze olsa Varlık Vergisi'ni vergini yasallığı ilkesine yakınlığıyla söylenebilir. Bununla birlikte, tarihsel her olay dönemindeki şartlar göz önüne alınarak değerlendirilmesi gerektiği gibi Varlık Vergisi'nde de aynı prensiple hareket edilmeli. Varlık Vergisi'nin metni oluşturulurken hükümetin artan başta savunma olmak üzere toplam kamu harcamaları için kaynak tahsisine acil ihtiyacı, yani zamanla yarıştığı göz önüne alındığında yasal metinlerdeki eksikliklerle verilen sürelerle ilişkin kabul edilebilir bir gerekçenin olduğu çok açıktır. Buna karşın Faik Ökte'nin de kitabında belirttiği üzere mükelleflerden ilk başta fazla süre verilmeksizin beyanname alınıp, onun üzerine gerekirse düzeltilerek tarhiyat yapılabilir, beyanname vermeyenler içinde res'en tarhiyat yapılabilirdi (Ökte, 1951: 57). Yine hiç verilmemektense itiraz ve yargı yolu yürütmeyi durdurmaksızın verilebilirdi. Böylelikle kanun işleyişi hem geciktirilemez hem de birçok tartışma engellenirdi. Son olarak yasada sabit bir vergi oranı veya artan oranlı bir sistem belirtilebilirdi.

Yasal metninde yer alan bir takım sıkıntılara karşı Varlık Vergisi'ne ilişkin tartışmalar yukarıda da değinildiği üzere 16 ay gibi kısa bir zaman diliminde olmasına rağmen daha çok uygulanması üzerinedir. Varlık Vergisi uygulamalarına ilişkin eleştirilerin başında Müslüman ve gayrimüslim ayrımı gelmekte olup, gayrimüslimlere birçok haksızlık yapıldığına dair görüşler öne sürülmekte, söz konusu görüşlerde bir takım hikâyelerle desteklenmektedir. Hatta yukarıda değinildiği üzere, Varlık Vergisi'nin bu konudaki eleştirisi siyasal bir metin haline getirilip, Varlık Vergisi'ni "Türkleştirme" politikasının bir aracı olarak da yorumlandığı görülmüştür. Ancak böyle bir politika izlendiğini savunan Faik Ökte'nin kitabında yer alan verilerden hareketle, mükellef sayıları ve varlık miktarından hareketle gayrimüslim ve azınlıkların mükellef sayısının ve sahip olduğu varlık miktarının Müslümanlardan ve Türklerden çok olması, gayrimüslim ve azınlıkların Varlık Vergisi terkininde mümkün olduğunca çok faydalanmasına karşın Müslüman ve Türklerin kendilerine tarh edilen vergilerin tamamını ödemesi gibi birçok durumu bir arada düşününce Türkleştirme ya da gayrimüslim veya azınlık düşmanlığı gibi politik söylemlerin dayanaklarının çok sağlam olmadığı görülmektedir. Ayrıca o zamanki Türkiye'nin mali ve ekonomik durumu göz önüne alındığında varlık ve mükellef sayılarının tam tersi bir durum olsaydı, bu sefer aynı vergi Müslüman ve Türk mükellefler üzerine salıncaktı ki, bu durumda bazı gayrimüslimler gibi vergiyi ödememe yolunu seçenler vatan haini suçlamasıyla karşı karşıya kalacaktı. Buna karşın Faik Ökte'nin kitabında belirtilen mükelleflerin dört gruba ayrılması eleştirilebilir (Ökte, 1951: 48). Ancak mükellefler gruplara ayrılmadan tüm mükelleflere artan oranlı vergi uygulansaydı da sonuç hemen hemen yakın olacaktı. Bununla birlikte her vergi uygulamasında olduğu gibi bu vergi uygulamasında da, kaldı bu vergi olağanüstü bir dönemde olağandışı nitelikte bir vergidir, bir kısım aksaklık ve kötü uygulamalar olduğu gibi münferit olan amaç dışına çıkmış uygulamalarda olabilir. Zamanın ruhundan etkilenen bu uygulamalar, uygulayıcılar ve siyasetçiler sebebiyle kanun metninde de hem tebaa olarak hem etnik olarak bir ayrım yapılmamışken, aynı dönemde Toprak Mahsulleri Vergisi (1943-1946) gibi bir vergi de uygulanmışken Varlık Vergisi'ne ideolojik bir kimlik yüklenmemelidir. Bununla birlikte söz konusu dönemde diğer devletlere bakıldığında birçok devletin Varlık Vergisi'ne benzer olağanüstü nitelikte olan çeşitli vergileri yürürlüğe soktuğu görülmüştür. Örneğin Fransa'da 1945 yılında savaş döneminde savaş ekonomisinden faydalanarak elde edilen sermaye ve kazançların yüksek oranlarda bir defalık vergilendirilmesini amacıyla Ulusal Dayanışma Vergisi yürürlüğe sokulmuştur (Piketty, 2014: 400).

Dolayısıyla Varlık Vergisi ve uygulamalarını değerlendirilirken, onu ideolojik bir perspektiften daha çok Türkiye'nin o dönemdeki ekonomik ve mali şartlarını dikkate alınarak irdelenmesi durumunda kimi münferit olan ve hem gayrimüslim hem Müslümanlara uygulanan kötü örnekleri bir tarafa bırakıldığında o dönemde toplanan vergi geliri ile hem ekonomik ve mali durumun kısmen sürdürülebilir bir hale geldiğini hem de savaş ekonomisinden faydalanarak karaborsa yoluyla veya bir şekilde spekülasyon kazanç elde edenlerin vergilendirildiğini yani amaca ulaşıldığını söylemek mümkündür. Ayrıca bu amaç yanında Varlık Vergisi'nin bir kısmı haksız elde edilmiş varlıklardan oluşan ve Türkiye'de ki toplam sermaye birikimin çoğuna sahip olanların varlıklarının vergilendirilmesi yoluyla belirli bir dönem olsa da servetin yoğunlaşması engellenerek, eşitsizliğin kısmen giderilmesine de faydası olduğu söylenebilir.

SONUÇ

Türkiye, 2. Dünya Savaşı öncesinde ve döneminde Türkiye'nin savaş tehdidi sebebiyle savunmaya yönelik artan kamu harcamasının bütçeyi zorlaması, çalışan nüfusun büyük bir kısmının askere çağırılması sebebiyle üretimin sektöre uğraması, ara ve yatırım malları ile zorunlu tüketim mallarına yönelik ithalatın dış sebeplerle kısıtlanması ve etkin olduğu tarım ürünleri pazarının daralması sebebiyle dış ticaretinin ciddi boyutlarda bozulması, dış yardımların yetersiz kalması gibi savaşın olumsuz etkilerini savaşa aktif olarak girmemesine rağmen ciddi şekilde hissetmiştir. Bu sürecin Türkiye'nin ekonomik ve mali durumuna vermiş olduğu zararları tek parti yönetimi Milli Koruma Kanunu ve emisyon gibi çeşitli olağanüstü ekonomik karar ve mali araçlarla gidermeye çalışmasına rağmen, söz konusu süreçte başarılı olamadığı, bu süreç hem ciddi bir enflasyonist baskıyı hem de karaborsa ve spekülasyon zenginleri, bir başka deyişle savaş zenginlerini doğurmuştur. Ayrıca savaş döneminin olumsuz etkilerin giderebilmek ve bu dönemde çoğunluğu savunma harcamalarından oluşan kamu harcamalarına kaynak yaratabilmek iç ve dış borçlanmalar dahil vergi dışı gelirler ile hem olağan hem olağandışı vergi gelirlerine de başvurulmuş olup, bu kaynaklarda yetersiz kalmıştır. Dolayısıyla Türkiye savaş ekonomisini sonucu olarak 11 Kasım 1942 tarihinde savaş zenginlerini vergilendirmek, emisyon sebebiyle oluşan enflasyonist baskıyı azaltmak ve artan kamu harcamalarına kaynak yaratma için zorunlu olarak olağanüstü başka bir yol olan Varlık Vergisi'ni yürürlüğe koymuştur.

Varlık Vergisi birçok yazar, düşünür ve politikacılar için uygulanmaya başlandığı dönemden günümüze kadar çeşitli tartışmaların konusu olmuş, kimi yazarlar gerekli ve zorunlu olduğuna yönelik beyanda bulunurken kimi yazarlar olumsuz eleştirilerde bulunmuştur.

Varlık Vergisi'nin yasal metnindeki eksiklikler ve hem bu eksikliklerin tanıdığı geniş yetkiler hem de bazı kişisel ve münferit uygulamalar sebebiyle eleştirilecek yanları vardır. Ancak söz konusu eleştiriler ideolojik bir düşünceyle değil dönemin şartları göz önüne alınarak yapılması durumunda öğretici olacağı ve gerçeği yansıtacağı açıktır. Dolayısıyla bazı yazarların Varlık Vergisi eleştirisini ırkçılık veya Türkleştirme, azınlık düşmanlığı ya da tamamen servetin el değiştirmesine yönelik politika gibi siyasi alt metinleri üzerine inşa etmeleri dönemin şartlarını göz önüne alınmaksızın değerlendirme de buldukları anlamına gelmektedir. Daha açık ifadeyle her ne kadar sapmalar ve yanlış uygulamalar olsa da sırf bu sapmalar ve yasal metnindeki eksiklikler yüzünden meydana gelen keyfi uygulamalar sebebiyle bu alt metinleri Varlık Vergisi'nin hem gerekçesi hem de amacı olarak gösterilmesi mümkün değildir.

İdeolojik perspektif bir tarafa bırakılıp Varlık Vergisi uygulanması sonucu ortaya çıkan tarihsel veriler tarafsız okunduğunda Varlık Vergisi ile hedeflenen mali ve ekonomik amaca kısmen ulaşıldığı gibi savaş ekonomisinden faydalanarak karaborsa yoluyla veya bir şekilde spekülasyon kazanç elde eden savaş zenginlerinin vergilendirildiği açıkça görülmektedir. Ayrıca Varlık Vergisi'nin bir kısmı savaş ekonomisinden yararlanarak haksız elde edilmiş varlıklardan oluşan ve Türkiye'de ki toplam sermaye birikimin çoğuna sahip olanların varlıklarının vergilendirilmesi yoluyla belirli bir dönem olsa da servetin yoğunlaşması engelleyerek, eşitsizliğin kısmen giderilmesine de faydası bir gerçektir.

KAYNAKÇA

A. Kitap ve Makaleler

- Akar, Rıdvan (2000). *Aşkale Yolcuları: Varlık Vergisi ve Çalışma Kampları*, 2. Baskı, İstanbul: Belge Yayınları.
- Aktar, Ayhan (1996). *Varlık Vergisi ve İstanbul, Toplum ve Bilim*, Sayı 71, İstanbul, s. 97-149.
- Aydemir, Şevket Süreyya (2008)., *İkinci Adam*, Cilt 2, 6.Basım, Ankara: Remzi Kitabevi.
- Kayra, Cahit (2011). *Savaş Türkiye Varlık Vergisi*, İstanbul: Tarihçi Kitabevi.
- Öner, Eerdoğan (2012). Cumhuriyet Dönemi Türk Bütçeleri (1924-1993), *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*(36). <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/7349>, (SGT: 29/10/2019)
- Ökte, Faik (1951). *Varlık Vergisi Faciası*, İstanbul: Nebioğlu Yayınevi.
- Piketty, Thomas (2014), *21. Yüzyılda Kapital*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Timur, Taner (2001). *Türk Devrimi ve Sonrası*, Ankara: İmge Kitabevi.

B. Resmi Kaynaklar

- Gelir İdaresi Başkanlığı, *Genel Bütçe Gelirleri Tahsilatı (1923-1998)*, https://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user_upload/VI/GBG/Tablo_1.xls.htm, (SGT: 28/10/2019)
- Genelkurmay Başkanlığı (1998), *Cumhuriyetimizin 75. Yılında Türk Silahlı Kuvvetleri*, Haz. Doç. Öğr. Alb. Cemalettin Taşkiran vd., Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Hazine ve Maliye Bakanlığı Kamu Mali Yönetim ve Dönüşüm Genel Müdürlüğü (Mülga BUMKO), *Bütçe Gelir ve Gider Gerçekleşmeleri (1924–2022)*. (<https://www.hmb.gov.tr/bumko-butce-buyuklukleri-ve-butce-gerceklesmeleri>)
- Milli Korunmma Kanunu, *Resmi Gazete*, 26 Ocak 1940, Sayı 4417, s. 13213-13216.
- TBMM Zabıt Ceridesi, 1 Kasım 1942, Devre VI, Cilt 28, İçtima 4.
- Türkiye İstatistik Genel Müdürlüğü (1940), *Küçük İstatistik Yıllığı (1938–1939)*, Ankara: Sühulet Basımevi, , 1940.
- Türkiye İstatistik Genel Müdürlüğü (1947), *Küçük İstatistik Yıllığı (1942–1945)*, Ankara.
- Varlık vergisi hakkında kanun, *Resmi Gazete*, 12 Kasım 1942, Sayı 5255, s. 3965-3966.
- Varlık Vergisi Kanununun çalışma mecburiyetine dair hükümleri ihtiva eden 12 ve 13 üncü maddelerinin tatbik sureti hakkında Talimatname, *Resmi Gazete*, 12 Ocak 1943, Sayı 5302, s. 4258-4259.
- Kazanç Vergisi Kanununa muvakkat bir madde eklenmesine dair kanun, *Resmi Gazete*, 1 Ocak 1943, Sayı 5299, s. 4239.
- Varlık Vergisi Kanununa Ek Kanun, *Resmi Gazete*, 21 Eylül 1943, Sayı 5513, s. 45837.
- Varlık vergisi bakayasının terkinine dair kanun, *Resmi Gazete*, 17 Mart 1944, Sayı 5657, s. 6613.